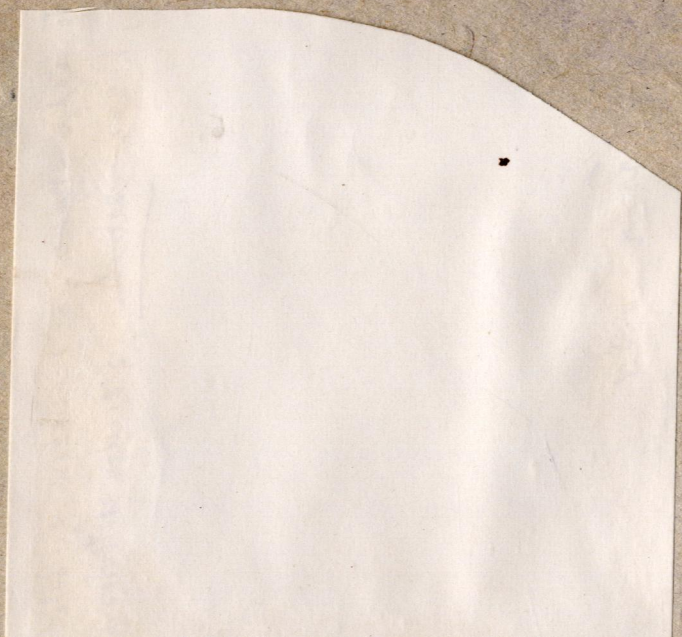

— І. Франко

Нові матеріали
до історії
українського
вертєна

(125)

$$8(c)Y(09-2)+792.1(c47.71)(09)+17. \quad \text{up}$$
$$+398.33(c47.71)$$

Нові матеріали до історії українського вертепа.

Подає Др. Іван Франко.

Вертепні гри в останніх часах зацікавили широкі круги освіченої громади як питанням про їх повстанє, так і можливістю їх відновлення і впливаня ними на народні маси по приміру Чехів, які ляльковими грами Копецького і иньших подібних діячів навчили чеський народ чеської історії і чеського патріотизму. Наш вертеп доси так мало ще просліджений, так мало зібрано для нього матеріалу, що тут властиво ще лише початки, а значнійшого впливу треба хіба сподівати ся.

І. Р а й о к.

Наші старі вертепи називано також райками, і ся назва розширена по всій Європі і вживаєть ся доси в значіню найвищої галерії в великих театрах, де збираєть ся найбіднійша публіка, по польськи парадиз, по німецьки Paradais, по французьки paradisou. Назва пішла очевидно з того, що вистави середньовікової містерії починали ся в раю, упадком і прогнанем Адама і Еви. У нас містерія не розвинула ся і одинокі її взірці можна бачити хіба в двох віднайдених мною драмах, а власне в містерії страстий Христових, опублікованій в „Кіевской Старинѣ“ і в пасійній драмі свіжо надрукованій у „Записках“. Всі пізнійші українські драми належать уже до езуїтського типу шкільної драми, заповнені аллегоріями та символістикою. Я найшов у бібліотеці „Нар. Дому“ декілька драматич-

них сценок, між ними також і такий „райок“ і публікую її як причинок до історії нашого вертепного театру. Сценка має титул „Антипролог“, видно, що при якійсь иньшій драмі служила вступом, підготованем для дальшої драми, і має ось який текст:

А дам.

Что дѣш, возлюбленная Бво,
Что любезиѣ зриши на сіе древо?
Вѣси яко створител нам заповѣда
От древа того ясти, на немже бѣда
Нам враждебнѣ, о Бво, утан ся,
Сего ради плода на нем не косни ся.

Б ва.

Аще бис вѣдал сего древа таину,
Адаме, и вещь о нем преславну,
Сам бис велѣл древа сего сласти
Взяти мнѣ купно же и ясти.

А дам.

Никакоже, безумна, сего твори Бво,
Неже поглядай на сіе заказанное древо.

Б ва.

Не вѣси, яко Бог премудрость от нас оутан,
Да не їдше от древа яко наємни будем в раи.
Аз слишах, яко аще от древа сего ями,
Уже не умрем, но вѣчне будем богами.
Вся убо будем знати, яже сут на свѣтѣ.
Злая и благая, а нынѣ єсмы аки в клѣтѣ.
Слушай убо мя Адаме, яжь от сего плода
И снче преславно поїдем от рода в рода.

А дам.

Добрѣ, о Бво, ямы сего древа сласти,
Точію во многия да не внадем напасти.

Б ва.

Держай, не бойся, возлюбленне женише,
Мнѣ сіе премудрость до сердца дыше.

А дам.

Даждъ ми яблко, любимая невѣсто,
Будем ясти, то їмо, да не погубим сіе мѣсто.

Ангелъ.

Что дѣста? Яко заповѣдъ преступиша.

Адамъ.

Не азъ, но сія зрадливая невѣста.

Ангелъ.

Ты еси глава и строитель в сем мѣстѣ,
Како ся далъ звести той зрадливой невѣстѣ?
За тоє южъ ты не маєшь в рай части,
Южъ не будешъ уживати райскои сласти.
Южъ будешъ отгол нынѣ изгнанный,
Южъ будешъ за раемъ жити окаянный.
Изійди, изійди отсюду прелщенный,
Бвиннымъ сластемъ порабощенный.

Адамъ.

О Бво, какосъ мя предстила,
Какосъ мя от рая одѣлила!
Чимъ ти не мовилъ, же то утаена
Зрада, а тысь, о никчемна
Такъ тоє ябко уривала,
Гдысьми го исти подавала.
Отожъ теразъ по той роскоши панскої
Оуживаю бѣды и неволѣ подданскої.

Бва.

Не азъ, Адаме, но той, которій мя наустилъ,
Змій, и самъ мнѣ з древа яблко спустилъ.
Азъ розумѣла, же рѣчь правдива,
Же буду богомъ, а то вижу фалшива.
Теразъ же южъ Адаме мусишъ робити,
А я во болѣзни мушу чада родити.

Ангелъ.

Досить южъ тои, Адаме, розмови,
Изійди изъ раю, а будъ готовый
До рила, до мотыки землю копати,
И такъ будешъ преступство оплакивати.

Адамъ зъ Бвою думає:

Увы мнѣ вкрадену,
Отъ раю удалену.
Увы недоумѣнцу,

Человѣку южъ тлѣнну.
 Бых во раи яко царъ,
 Ах якій погубихъ даръ!
 Всей царствуя вселеннѣй,
 Ажъ с всего удаленный.
 Юж буду работати,
 Ридлем землю копати.
 Рай погубих без ума,
 Не велишу его шума,
 Не уздру содѣтеля,
 Бога благодѣтеля.
 В той бѣдѣ южъ оумрѣти,
 По яблицѣ вкушу смерти.

Ангель до Адама мовитъ:

Слыши, Адаме, яже ангели спѣваютьъ:
 Христосъ воскресе, всему миру повѣдають.
 Изійди з отхлани дрѣвомъ согрѣшивый,
 Христосъ зоветъ, дрѣвомъ ада изпразнивый.
 Изійди Адаме, ликуй весело,
 Зови и Бгу з отхлани в ангелское коло.
 Изійди з некла, вѣсели ся в ангелскіе лики,
 А спѣвай весело Христосъ воскрес на вѣки.

А дам (напротив раю).

О древо жизни красне, райское древо!
 Прійди и виждь, смиренная Бго,
 Се побѣдитель Христосъ нас з работы откупивый
 Сии дрѣвомъ ада оупразнивый.
 Сад, Бго, видящи нашего содѣтеля,
 Виждь нас ради пострадавша откупителя.
 Иже плоть пріємъ нашу волею
 И много протерпѣвъ страсти нею,
 Да нас от клятвы древныя возведетъ,
 А погибшее овча ко отцу приведетъ.

Давидъ.

Воста яко сия Христосъ нас ради пробужденный,
 Возродивъ из ада род отриновенный.
 Древле звахомъ до содѣтеля своего,
 Да нас возведетъ погибших из ада сего.
 Ное, Бгох там волали с нами,

Ієремія, Ісаія землю обливали слезами.
Людиє во тмѣ видѣли свѣтъ велий,
Гды мають воскресенія день веселый.
Вижу нынѣ конецъ пророчества моего,
Гды оглядаю Христа воскресшаго.

Самуил пророкъ.

Христос воскрес, о котором повѣдаешъ давно,
Которій смерть и Ада побѣдил преславно.
Збуривъ всю вражію державу
И самага Люципера пышну стер главу.
Нас виводит всѣх пророкъ з пекла весело,
Жебисмо осѣли в небѣ ангелское коло.

Що ся сценка написана нечистою мовою, з деякими польонізмами, се вказує на її галицьке походженє; можливо навіть, що вона просто перекладена з польського, де таких райків мусіло бути чимало, хоч доси не знайдено мабуть ані одного.

Порівнюючи нашу сценку з иньшими подібними¹⁾ бачимо одну характерну особливість: скрізь виступає на сцену Бог у людській подобі, творить Адама, говорить до нього і виводить його з раю. У нас нічого того нема, все робить ангел, божий післанець. Се мабуть стара традиція православної церкви — не персоніфікувати Бога, не малювати його, а тільки означувати якимсь символічним знаком в роді „недріманого ока“, пентаграма (безконечний), трикутника (тріця), меандра (все той сам) і т. п. Знаємо, що перший Балабан єпископ львівський велів у Рогатині намалювати Бога отця і написати під ним „Ветхій деньми“ і яке се обуренє, майже розрух викликало серед ставропігійських братчиків, так що справа оперла ся аж о царгородський патріархат. Отсе саме мусіла бути причина того, що в вертепній сцені також не вільно було профанувати Бога.

II. Л а з а р ь.

Євангельська притча про Лазаря і богача, захована тільки в однім євангелію Луки XVI, 19—31, належить до перлин усевітної літератури і збуджувала в перших віках християнства

¹⁾ Пор. Julius Feifalik, Volksschauspiele aus Mähren. Olmütz 1864, стор. 74—81; Bartoš, Nove nar. pismě lidu Moravskeho, 1882, стор. 187; Schröer, Deutsche Weihnachtspiele und Lieder, Graz 1853.

деякі важні питання що до місця пробутку душ по смерті. Бо коли загал теологів хилив ся до думки, що по смерті Бог збирає людські душі і держить їх „в якімось укритім місці“ аж до дня загального суду, то тут маємо виразне свідоцтво Ісусове, що душі людей зараз по смерті ідуть одні до неба, другі до пекла. Не вдаючи ся в деталі сего спору зазначимо, що між иньшими письменниками старої церкви особливо Іван Золотустий присвятив їй сім гомілій, у яких дуже реалістично змалював жите тодішнього богача, а потім не менше гарно показав радости раю і страховища пекла.

І пізнійше, в середніх віках і аж до наших часів вона була одною з найлюбійших тем для ріжних людських співаків, скоморохів та лірників, одним із могутніх способів будження почуття соціальних контрастів життя людського і соціальної свідомости всіх бідних і покривджених. Ширше на тій літературі зібраній Американцем Чайльдом зупинимо ся в статі про наші Лазареві пісні, а тут зазначимо лише, що тема сеї притчі була оброблювана не раз і в драматичній формі, починаючи XIV віком. У Флоренції виставлявано таку драму в 1304 р. (див. Klein, Geschichte des Dramas IV, 155). У середньовіковій Франції гра про богача і Лазаря належала до улюблених; її виставляли і в формі містерій і в формі *moralité* (диспути між розкішю сего світа і поздержливістю і т. и.)¹⁾. В Німеччині маємо з XVI в. цілий ряд латинських шкільних драм про богача й лазаря: Георгія Макропедія з р. 1541, Вільгельма Базея з р. 1589, Мінцера 1575 і т. и.²⁾ З пізнійших авторів обробляв євангельську притчу Айрер 1598 р., а 1608 подібну драму англійського походження грала трупа англійських комедіантів, що в початку XVII в. їздила по Німеччині і уперве познайомила німецьку публіку між иньшим і з творами Шекспіра.

В початку XVIII в. в Москві указом царя Петра заведено „ученія латинскія“ і тут же 1701 р. була виставлена драма „Комедія ужасная измѣна сластолюбиваго житія съ прискорбнымъ и нищетнымъ, въ євангельскомъ пирѣлюбцѣ и Лазарѣ изображенная, нынѣ же при заустныхъ пированіяхъ дѣйствіємъ благородныхъ великороссійскихъ младенцовъ въ новосіяхъ славено-латинскихъ Афинахъ въ царствующемъ и богоспаса-

¹⁾ Pop. L. Petit de Julleville, Les Mystères, Paris 1880, т. I, 405, т. II, 105.

²⁾ Див. G ö d e c k e, Grundriss, II (Mittealter), 136, 142, 343, 349, 367 і д.

еомъ великомъ градѣ Москвѣ явленная". Драма очевидно південно-руська, написана в звичайнім тоді шаблоні безконечних диспут між ріжними абстрактними чеснотами і блудами (Сластолюбіє, Прелесть, Милость, Помощь божія, Воздаяніє і т. и.). Драма, сценічно дуже ефектовна, була знайдена І. А. Шляпкіним і опублікована в виданнях Общества Любителей древней письменности в Петербурзі 1882 р.¹⁾ Тихонравов догадував ся, що ся трагедія або перекладена просто з польського, або має значні виписки з ріжних єзуїтсько-польських трагедій.

Лазарь.

О Боже правдивый, котрій на высокости,
Рачь припошлѣти тые злости,
Котрій надомною милости не показал,
Из своего двору выгнати мя казал.
О Боже, абыс мя з того свѣта взял
И ему пановати на долгіе лѣта дал.
Волю южъ на тамтомъ свѣтѣ спочивати,
Абым ся не могъ людемъ оуприкрати.
О Боже, змилѣй ся о души моей,
Прійми духъ мой до руки твоей!
Рачь мя Христе до себе припряти
И с тобою вѣчную радость заживати

(Умирає).

Ангелъ.

Горе тобѣ богачу немилостивый,
А на нищих нелитостивый.
Самъ ся на многый час увеселяешъ,
А того оубогого на единъ час не пріймаешъ.
О горе тобѣ, щос не мал над Лазарем милости,
Ото пойдешъ за тоє до вѣчнои темности,
Где будешъ з Люципером мучити,
А он нищій оу Авраама покаръмъ мѣти.
А їды его будешъ оглядати,
Тогда его будешъ о ратунокъ прохати.

¹⁾ Див. П. О. Морозовъ, Очерки изъ исторіи русской драмы XVII—XVIII столѣтій. С. Петербургъ 1888, стор. 309—312.

Ты ему милосердія на свѣтѣ не показал,
А он ти также будетъ одповѣдалъ.

(Лазара понесетъ).

Ангель Ї.

Пойди Лазар нищій на Авраамово лоно,
Вже будешъ овладати в нѣдрах невялоє гроно.
Жесь былъ от богачовъ поруганий,
Таможъ машъ покой зготований,
Где будешъ Авраама, Ісаака, Якова овлядати [sic!],
На лонѣ ихъ вѣчне спочивати.
Я ти то яко посланецъ божій повѣдаю,
И сіє еже ми ест откровенно, извѣщаю.
И вамъ розказую, бысте тѣло взяли,
Ведлугъ звичаю христіянского поховали.
Того богача ви не слухайте якъ живо,
Бо и вы з нимъ будете в пеклѣ мати жниво.

Богачъ.

Я тому не вѣру, жебы они от Бога были,
Жебы тую трудовату душу до неба взяли,
Котрій в жадной сѣкиѣ не ходил,
То бы Богъ по єго душу ангеловъ послати мѣлъ?

Братъ.

Брате, и я тебе тут отиду,
А за тым трудоватым пойду.
До тебе знову прійѣхъ,
Правду там обачу, ци кривду.
Буду ся там приглядати,
А вѣрне вшитко я тобѣ буду повѣдати.

Музыка.

И я ся своего ремесла одрѣкаю
И скрипку свою покидаю,
А того нищого буду випроваджати,
Бы могъ за мною неизныло до Бога прозбу вношати.

Богачъ.

Що ся за чуда такіє стали,
Же ми ся всѣ поodrѣкали?
Не тилко слуги моя не хотѣли ми служити,
Леч и цорка моя не хотѣла ми ся покорити.

За тим трудоватим пошла мертвцем,
А мене южъ не хотѣла звати отцемъ.
Я о ню не буду дбати,
Буду на сем свѣтѣ роскоши заживати.
Вшакъ менѣ немашь ровнаго
И в моемъ панствѣ немашь богатшаго.

Смерть *(выходитъ и мовить до богача)*.

А на що себе, богачу, такъ вывышаешъ,
Же наддер себе над всѣхъ маешъ?
А тепер що мѣ отповѣдаешъ,
Же над собою косу ѡгнистую маешъ?
Жес на сем свѣтѣ гордый такъ бычъ,
А теперъ в Люципером будешъ в пеклѣ жилъ.
Став ся до коснаго стинаня, став ся,
А до Люципера поспѣшай, бынамнѣ не бав ся.

Богач.

Тепер ся не могу южъ откупити богатством моимъ,
Гды юж Бог посла смерть со страхом своимъ.
Не слухалем пророкъ а нѣ оучителей церковныхъ
Тепер ся не могу омыти змаз грѣховныхъ.
Приятелѣ, южъ в того свѣта одхожаю,
А вам чинити такъ не позволяю.
Вы милостыню нищим и оубогим давайте,
А з дворовъ своихъ не выпихайте.
Юж ся тепер, други, жегнаю,
На тамтомъ свѣтѣ вас очекиваю.

Смерть.

Ну, южъ, богачу, ничего не здрыгай ся,
Моєй косы не велим лякай ся.
Можешъ тым свѣтомъ погордѣти,
А в пеклѣ в Люципером весѣля мѣти.

Чортъ.

Го, го, го, востю [sic!] нашъ пожаданный,
Суѣде милый и брате коханный,
Давносмо ты к собѣ пожадали,
Жебысмо ты в своихъ рѣкахъ мали.
Прійди южъ до нас, будемо оутѣхи заживати,
Смолою, сѣркою будемо перепивати.

Я юж твою понесу до пекла душу,
А своих товаришовъ по твое тѣло запрошу.

Чорт ѿ.

Стуй, брате, почекай,
А менѣ тую душу в руки дай!
Я перед своимъ старшимъ нех похваляю ся
И на вишшій вонор [sic!] вознесу ся.
Бо я тое все оучинил,
Жебы он з нами братерство мѣл.

Чорты (богача берутъ).

Ходи, южъ ты Люципер жадаєть,
А Церберъ давно з смолою ты чекаєть.
Наготовалисмо тобѣ з дохтемъ сѣркѣс,
Налялисмо красную муздѣрку.
Знаю, жес такого напою не пивал,
Нѣкого тепер з нами будешъ заживал.

Душа богачева.

Быль час тѣлу во всемъ оугажати,
Лечъ тая розкошъ що зробила?
До адѣ мя з тѣломъ стрѣтила.
Вижду Адама з тамтотъ возведена,
А я хожу бѣдна отриновена.
Тутъ гроши, слава, достатки, дружини,
А я в некаѣ мушу

Ангель.

Чому, душе, ро
Южъ ты
Бо убогимъ гордѣла
Лазаремъ, тилко своего тѣла
Роскошемъ завше догажала,
За тось ся в пекло достала.

Душа богача.

Христосъ воскресъ, всѣмъ откуплени даруетъ,
Нехай и мене в томъ пожалуетъ.
Вшавъ за всѣхъ терпѣнь муки,
Нехай и мене вырветъ з вражою руки.

Ангелъ.

В надѣю тую не треба грѣшити,
 Же Христос нас мѣль свободити.
 Ты злу надѣю мѣла,
 Жес в ню смѣло грѣшила.
 Вийдѣте, слуги пекелыые,
 Возмѣти в мѣста темныє!
 Что ти богатство, душе, преобрѣло,
 Что же и роскошь тучащая тѣло,
 Что мятѣжь рабовъ?
 Дало ти в пеклѣ на вѣки мешканє,
 Плачъ по веселю, по роскоши воре [sic!],
 По всѣхъ достаткахъ сѣрчистое море.
 Мало поживши будет тѣло гнити,
 Ти душе в пеклѣ ах на вѣки жити.
 По смерти не машь жадной попусты,
 Гды ся достанеш во пекелныи вусты.

Язык тої коштовної сценки цікавий і обік деяких церковно-славянських слів близький до народної мови, навіть з деякими діалектичними відтінками в роді воно́р, востю́, тамтот (польське tamtad). Діяльо́т дуже живий, без довгих тірад і без монольо́гів. Композиція простенька, але переведена льо́гічно й консеквентно.

III. Доброгостівський вертеп.

Записав Вол. Левінський.

Козак: Dobry wieczór, moi miły państwo. Przyszedłem od pana hrabiego Steckiego, aby jakieś porządki porobić w pokojach. (Кричить:) Kominiarczyku, chodź tutaj, aby pokoje pozamiatać. (Відходить).

Коминар входить з мітлою, замітає і співає:

Kominiarczyk, wstań malutki,
 Wytrzyj komin, goldnij wódki,
 I do tego, by zawczasu,
 Już kominiarczyk na dachu.

Грабля Степкі:

Jestem sobie pan hrabia Stecki,

Dawnych czasów składałem do pieca klecki,
A teraz jestem sobie panem,
Bo mam na sobie czapkę z baranem.

(Музика грає).

Німець співає:

Niemiec bieży — marsz w ty tropy,
Do tyj szopy.
Ach, ach, meine Kinder,
Ist er grosser Winter,
Ist geboren, nicht erfroren
In Betleem Stal.

Русин співає:

Русин каже: алилуя, помилуя!
Одних закликати і всіх поспрашати,
Аби всі сі походили,
Книші, пироги поносили,
Пану давали.

Циган співає:

Cyhan bieży z dary swemi
Za druhy my.
Furdyt sołonymka
Do bożoho synka.
Pryjdy i gzia i dolina
Pereskoczy i dolinu
Aż do Betlejem.

Голендерчик співає:

Holenderczyk gdy przybywa
I tak bywa
Hojno przystraszony,
Wolno przerażony,
Niby jegis mydy tedys
W Betlejem stajnie.

Жид: Żydzi mówią: skąd Mesiasz ?!

To pan ni nasz!
Ni tak imu chodzi,
Jak nam się chodzi,
My gy czykamy wielkiegi,

Wy go macie maleńkiego
Kinder dzieciątko.

Два кракуси з шаблями:

Dobry wieczór, miły panowie!
Przysłali mi tu trzy patrunkowie,
Którzy jedli, pili
I mie ozdobili.
Żebyście, państwo, wiedzieli, jakiego ja rodu,
Tobyście mi, państwo, przysłali do swego stołu.
Jezdem rodu króleskiego, hrabieskiego,
A jednak zwyczaj mój taki,
Że muszy na pojedynek stać z swoim bratem.

Цілують ся і бють ся. Один відтинає другому голову. Входить перший дідько, бере голову і біжить з нею в кут.

Чарівниця кланяється ся:

Dobry wieczór, moji państwo!
Jezdem sobie czarowniczką rodu swego,
Robie maselko dla braciszka mego.

Робить масло. Входить другий дідько з вилами, зазирає в »masniczke« і штуркає.

Чарівниця до нього: ру, ру, ру. Дідько втікає а вона починає співати:

Czarowniczka wygrała, wygrała,
Że sie diabła nie bała, nie bała,
Żeby jeszcze jednego,
Toby lepiej na niego.

Входить перший дідько, бере чарівницю на вили і несе до пекла. Прибігає другий і шукає за нею. Входить смерть.

Смерть до дідька:

Ty przekłeta duszo!
Co ty powiadasz tu rozkazy
I wszystko zabierasz
Taj do piekła prowadzisz?
Jak cię zacznę dusić,
To ty, diable, umierać musisz. (Бють ся.)

Смерть: Ja ci swoją kosą głowę zetnę!

Дідько: A ja ci swemi widłami paszczeki rozjade!

Смерть стинає дідька. — Входить старий дідуньо з двома торбами:

A ja dziadunio po dwie torby noszę,
Za pańskie zdrowie pana boga proszę.

Кидають в торбу гроші. — Співають коляду.

Записав в Доброгостові, дрогибицького пов. в серпні 1906 від боднаря Михайла Кравчука зі Львова.

Звізда (gwiazda).

Входять три королі: Мельхіор, Бальтазар і Каспер. Найстарший король — Каспер, чорний, замазаний сажою. Мельхіор тримає звізду. Всі при мечях.

Каспер: Kasper, Kasper ich bin genant,
Ich bin der König aus Schwarzeland
Wollt mir nicht geben, so geh' ich hinein,
So lass mir auf Himmel hinein.

Те саме говорять два інші королі, з тим, що Мельхіор каже: Ich bin der König aus Weisseland, а Бальтазар: Ich bin der König aus Schmerzeland. Каспер і Бальтазар тримають мечі на хрест. Мельхіор крутить звіздою. Всі співають.

Wir kommen daher im schnellen Reihn
Durch kreuz und tik vierhundert Meil'n.
Wir kommen daher unter Regen und Wind,
Wir suchen den geboren Jesus Kind.
Wir suchen nesten ein heisen ein klein
Wir finden es zum Krippel allein
Wir wollen da nieder auf unsere Knie.

В Доброгостові, дрогоб. пов. від Михайла Кравчука.

IV. Різдвяний „Бетлегем“ в с. Верхня Апша (Мараморш).

Записав Гіядор Стрийський.

О с о б и.

1. Царь	2. Ангел	3. Король	4. Батаг
5. Вучарь	6. Черемуський	7. Дідо.	

Кожда особа має буки з двійками; прибрані відповідно своєму стану. З межі них найвиднійша особа, то дідо, що має вуста й бороду з кло-ча, сам він чорний від сажі, цундравий, кривий, навмисно горбатий, спина йому повна сїном під сурдутом; на плечах має бунду з кізвої шкіри, шерстю виверненої, цундрава шапка на голові з „ґитицею“. Царь у білій одежді, вокруг коруни дорогі пацьорки, в руках шабля. Король так само виглядає. Батаг і вівчарь чорні від смолянки. Кождий має ремінь (черес) і постолі, з виїмком тільки царя, ангела та короля, що місто постілі мають чоботи. На запит, що то таке „Черемуський“ — оповідач пояснив, що то „ґуляш“ (мадарське gulyás), що з чередою ходить, тобто чередарь. Особи поприходять до хати по одному по такій черзі:

Київ. Бібліотека
АН. УРСР

Ангел (прохожуючи по хаті): Три́ццетъ і три го́дуў буў ѡим на небесѣхъ, як ѡим зыйшоў на зѣмню пророкуватѣ¹⁾ ѡ наро́дови ўказуватѣ ѡ найшоў се не присвѣтлим царѣмъ і так се розийшоў, що ѡ сам не знаю, як. Як раз-двічі са́бльоў махну́гѣ, туй ма́е бу́тѣ.

Царь: Сѣмдеся́тъ і пять го́дуў, як на покорунувалѣ. Буў ся на водахъ, на огнѣ, на земнѣ, на лѣсах не царѣмѣ поганѣмѣ, усю́дѣ переби́у і найшоў собі одно́го короля́. Узяў го собі на свою пору́ку і так из ним се розийшоў, що ѡ сам не знаю, як. Як раз-двічі са́бльоў махну́, туй ма́е бу́тѣ.

Король: Два́дцетъ і пять го́дуў, як на присвѣтлим царѣ покорунуваў і на пору́ку узяў. Буў им се, усю́дим бируваў і найшоў им се на одну́й поло́вни из однімъ ва́тагом і так из ним се розийшоў, що ѡ сам не знаю, як. Як раз двічі і т. д.

Ва́таг: Со́рок і пять го́дуў, як ва́тажу. У трумбі́тум наўчи́у, у сові́лку не знаю. За пу́тиноў ѡим силі́у, со́нцем ни ви́дїу; та́ким до́бри га́зди маў, спу́зоу на годовали, з воло́вня напували. А одно́гом маў до́брого вуча́ря, так им се з ним розийшоў, що ѡ сам не знаю, як. Як раз двічі бу́ком ду́бну, туй ма́е бу́тѣ.

Вуча́рь: Два́дцетъ і пять го́дуў, як вуча́рю. Со́пілкум наўчи́у, трумбі́ту не знаю. Пришоў ид ми́ні воўк, я гадаў, що то́то боўт. Вун уд мене бере́ тай ми́ні гро́ші ни даѣ. Про то́то я до́бри га́зди маў: бо́сий им ході́у, голо́дним доі́у; з воло́вня напували, ба́бальками на годовали. І про то́то я до́бри га́зди маў і найшо́уим се з однімъ чере́му́ським гуля́шом. Так им се з ним розийшоў, що ѡ сам ни знаю, як. Як раз двічі і т. д.

Чере́му́ський: Два́дцетъ і пять го́дуў, як гуля́шеу; з вуча́рямѣ, з ва́тага́мѣ боў та ні́гдѣ се ни ва́дну і три́сто два́дцетъ дараб (шту́к) ма́ргѣм со́котѣу. І так их [sic!] до́сокотѣу, сѣо ся ўста́ло: рух тай бордю́х. І про то я до́бри га́зди маў, ні́гдѣ се з ні́ми ни зважа́у; тай се найшоў из ді́дом і так им се з ним розийшоў і т. д.

¹⁾ Звук *infinitiv*-а та *perfectum* виговорюєть ся в Аппі ні як *е*, ні як твердий (Українцям невимовний) угоруський *ы*, але щось посередне межі сими двома, однакож так, що в нім *е* перемагає. Село отсе (на північ від Сигота) лежить на самій окраїні руській, де вже починаєть ся волощина, і де скінчене *інфінітива* віддаляєть ся що раз від первісної форми: *ити*, так що в долині Вишови (схід від Сигота) звучить вже яко чистий угоруський *ы*, н. пр. *говори́ты*, ба навіть і *Ыван*, *мыска* та *кываты* (доткнути), *оріхы*! (Див. казку великоденну в угварській Науці сього року з села В. Руна, мною записану. Науки не маю тут під руками, то не можу точно покликуватись на число).

Дідо (приходить до хати, кожній граучій особі кланяється, але місто здоровкання бухне його кожний по плечах буком): Тисяча сто го-дуў, як за вамё дитё мої хожу; типірь им вас іскорпаў, на мене старόго се не дівите. Гурьком вас годоваў: корзанами (т. є. постолами) годоваў, вітром вас напуваў. Типірь истё поўросталё ангелямё, царямё, королямё, ватагамё, вучарямё, черевуськёмё, на мене старόго ни дівите се. Але як раз, двічі дубом дубну, земня пуд вамё се здрогне. У мене дужі кор-занё с килюха тай вас буду ўчётё. Палицю зелізну до ўрук ем пребіў, доким сисю азбуку наўчиў тай свої діти. Тай бунда ўня с килюха се роспадає.

(Тепер беруть Віфлеєм папіровий і зачнуть колядувати всі):

Ой та із за полониньки
Вуйшла вітты біла хмаронька.
Ой не хмаронька, ботичик¹⁾ овец.
Ой ба чиї то овечки? Господарьовё.
Коло тих тай овец три пасторовё.
Три пасторовё, три вівчаровё.
Ой ідут, ідут тай собі несут
Ой собі несут по трумбітоцці.
Перший учарик вой сам Сус Христос,
В сатого Христа сама золота.
Другий пастырик вой сятий Юрій
Вой трумбіточка с самого листу.
Третий пастырик вой сятий Петро,
Вой трумбіточка с самого воску.
Ой ідут, ідут тай собі несут
По гелетоцці, по флуєроцці,
По сопілоцці, по теленоцці.²⁾
По гелетоцці ўсе по кедровці,
По флуєроцці, по собословці³⁾
По сопілоцці, ўсе по восковці,
По теленоцці, ўсе по мецковці.⁴⁾
Ей вуйшли, вуйшли на полонинку;
На полонинку, на зеленинку,

¹⁾ Ботій = стадо, diminut: ботічик.

²⁾ Значіня годі було довідатись. Оповідач відповідав все на своє: се так має буть!

³⁾ Мабуть: соболєвці (?) Годі було довідатись, чого тут робить назвиско мадярського міста з під Дебрецена, що називається Собослєў (Szoboszló). ⁴⁾ Що се таке?

На славне місто „Путперимісто“.
Стали гадати, де зарубати
Ой кошарочки на три струнґочки.
На тви струнґочки, по три звiздочки.
Ой хто би їм у струнґи гонит? У ертунґи гонит
Божія матѣ сята пречиста.
Як продоїли, затрумбетали,
Як ся трумбетаў перший пастырек,
Перший пастырек вой сам Сус Христос.
Як затрумбетаў [Ў] саму золоту,
[Ў] саму золоту я ў трумбіточку,
Ой пушоў голос по полонинах,
По полонинах тай по долинах,
Ой по долинах, по монастирьох.
Хто тото ўчує, му ся зрадує,
Ой лиш тот му ся ба ни зрадує
Хто уця й матірь бо не честує.
Як затрумбетаў другий пастырек,
Другий пастырек, вой сятий Юрій
Я ў трумбіточку с самого листу,
Ой пушоў голос по полонинах і т. д.
Як затрумбетаў третій пастырек,
Третій пастырек вой сятий Петро.
Як затрумбетаў я ў трумбіточку
Я ў трумбіточку с самого воску і т. д.
Ой за сим словом жийте здорове
Господареньку ой рік уд року,
Тай аж до віку. Ой дай вам Боже
Що 'т Бога жадаш ут Бога жадаш
Щасця здоровля я ў поле урожай,
Я ў дум завожай, я ў коморочку.
Я ў дум здоровля на чиядочку
Ой надвір счасця на худобочку
Ой на волонькы, на коровонькы,
На овичата, на баранчики на круторогі,
Ой на ягничкы золотововні,
Я ў загородкы на коровонькы ой на воловы жовтороговы.
Ой на теличкы як на зорничкы.
Я ў стониченькы на кониченькы,
На кониченькы золотогриві,
Золотогриві, шовковохвості,

Шовковохвості, срібнокопитці.
 Я ў пасіченькы та ще на пчолонькы.
 Руйте пчолонькы я ў тре шоронькы¹⁾
 Парі парівкы я ўсе ў чотыре
 Я ўже бо мы вам ой засьпівали,
 Ой колядничкы, Христові дячкы.
 Колядували, пісьню укладали на сате руздово.
 Лишаємо вас около двором,
 Около двором з усим обходом,
 З усим обходом яў сятым Богом,
 Гей рік уд року тай аж до віку
 Вінчуємо вас щасцьом здоравлиом.

За сим ставить ся дїдо против ангела, другі їх обступають і межи першими двома починаєть ся така субесїдка:

Ангел: Поть дїду на офіру!

Поть дїду, ангелі сьпівáют.

Дїдо: Дїти ся ў колїсці упивáют.

Що ви схой худóнці датѐ їстѐ?

Ангел: Сїра солóткого.

Дїдо: Я би сам старѐнький тотó попоў!

Що би туй худóнці датѐ пїтѐ?

Ангел: Молока солóткого.

Дїдо: Тотóб я й сам старїнький ся напѐў!

Ангел: Поть дїду на офіру!

Дїдо: Йой ни йдú, якá там сьвїтлосць!

Усі разом: Уставáй ся гáздо дóму,

Бо ми йдемó у дорóгу.

Гай дом, терле дом,

Терле-терле терле дом!

А ти Янку рубáй дрéва,

Бо нам óгня бóде трéба;

А Марúся дóбра бóла,

Що нам юшкѐ роздобóла.

Царь: Вінчúю вас щасцьом здорóвлиом от пїні до віку.

Усі (але по одному): До лáски ся удлучáємо.

За сим виходять із хати та „Бетлегему“ й конець. Ідучи до другої хати, пїньшого господаря, ведець ся то саме балакане, що й в попе-

¹⁾ Мадярске: sor = ряд.

редній хаті, в такою однакож ріжницєю, що місто повнешої колядки заведуть пиншу, от як нище я їх записав. Приєнів першої колядки додаєть ся кождій однаково.

II.

Зайшла слава з висока неба
Славеніє, славеніє боже по ўсему сьвіту,
Сьвята пречиста ў тяготу зайшла,
Ў тяготу зайшла тай ся зажурила:
„Сыне муй сыне єдинородный!
Мала бых я тя у славных варешох,
У славных варешох, у царських палатох.
Учує за тя поганая віра,
Погана віра, невірні жыды.
Мут тя шукати, мут бантовати¹⁾ лиш сятї злогы.
Ой пушла, пушла у край вареша²⁾
Ой у флєємѣ, у пуствій хлївець
У славнум місті, у фїлєємі
Сята пречиста уродила Христа.
Як го родила, ў яслі го вложила,
Ў яслі го вложила, у китаї повила.
Ой ішли туды три пасторовѣ, три вівчаровѣ,
Ой ішли, ішли, ў колїна ўпали,
Ся уклонили во Йєсусу Христу, Сятуї пречистуї.
Драли сорочки на пеленочки,
Рвали волічки на повывочки.
Они за того грїха не мають, що вувцям лають.
Я ўчула, вчула тото поганая віра, невірні жыды.
Сята пречиста десь діла Христа?
Пустилам его ў високі горы.
Погані жыды горы копали Христа шукали.
Айбо ўсї жыды ўсе поўдуріли, Христа не ўздріли.
Сята пречиста десь діла Христа?
Пустилам его я ў тмнї ліса.
Погані жыды ліса рубали Христа шукали і т. д.
Сята пречиста десь діла Христа?
Пустилам его я ў шугы-лугы.

¹⁾ Мадар. *bántani* = поругати, кривдите.

²⁾ „ *város* = місто.

Погані жыды лугы косили, Христа шукали і т. д.
Пустилам его ў широке поле, ў синое море.
Погані жыды поле орали,
Море спелали, погана віра
Невірні жыды як Христа найшли,
На муки взяли, всяко мучили:
Ой копіями его пробивали,
Річки потічки кєрєаві текли,
Яєне сонічко все померкало,
Зьвізды і місяць ся ізмінїли.
Погані жыды, невірна віра,
Як Христа взяли, на хрєст роспяли,
Тєрновий вінчик на голову клали.
Тєрновий вінчик на голоў ни йшоў, бо ся розыйшоў
Жєлізнє звуждє я ў ручки били,
Жєлізнє звуждє все ся ломило, ў ручки ни ймило.
Вєякє дєрєвцє за нухтє били,
Сєя поломило, ў ручки ни ймило.
Чєрєвива йнєвє вік согрїшила,
За нухтє пушла, кровцю пустила.
Дє кровцє канє, там онь сє стане,
Дє слыєсє канє, там цїрькоў стане.
Ой винцє будє на причастічко
Сьому мирови хрєстїянєському.
Цїрковцє будє на хвалу божу,
Сьому мирови ой Хрєстовому.
Ой за сїм словом (і т. д. прїспів).

III.

Я ў чїстум полі плужок мн оре чєтєрєвєліний.
Хто за плух дєржит? Вой сам Сус Хрєстос.
Хто воли водит? Вой сєтий Юрїй.
Хто воли гонит? Вой сєтий Пєтро.
Обїдєц носит божїє мати,
Обїдєц носит таї сєнєкє прєсит:
Орє сєночєкє з дрїбнє нєвочєкє.
Посїємє мє яру пшєнїчєкє,
Щобї она булє на прєєкурочєкє
Вєсьому мирови хрєстїянєському,
Усьому мирови і гєспєдарьови.

Я зберемо ме вой сім сто женцюў, вой сотворенцюў.
Я зожнемо ме у друбни снупкы,
Я зберемо ме я ў гусці купкы,
Завершемо ме сеў соколочком,
Я зберемо ме вой сімсто возуў, вой сотворозуў.
Завеземо ме до господаря на загуменя
Я складемо ме я ў тре сторночке, я ў дві купочке.
Завершемо ме сеў соколочком.
Вой сокул сидит, далеко видит,
Ой видит, видит у синое море.
Ой рипку видит, з рипкуў говорит:
Май Бух помай Бух, шуко-рибочко.
Тебе те була на вечеречку,
Нашому пану на вечеречку,
На сятий вечур і на тот сятий динь тай на великдинь.
Я ўжеж ми вам вой засьпівали,
Дум веселили на сяте рувдво Дай же вам Боже, що ў Бога жадаш.

IV.

Вой ходит, ходит місяць по небу,
Я зустрічає ясну зороньку:
Ой зоре, зоре, де Господь жие?
Вой Господь жие я ў господаря.
Вой сидит, сидит кониць столика яворового.
Головку ўклониў, слозоньку ўрониў,
С тої слозоньки Дунай ся сповниў,
Я ў тум Дунайи Господь ся купаў ис сятим Петром.
Вой куплючи ся: Ой Петре, Петре ни перечмо ся.
Як ізміримо, тогды звіriamo.
Зміряємо горы вой тай долины,
Вой Илю, Илю, вірна послугу;
Вой пуйдѣ, знесѣ шовкові шнурѣ з вургануў струнѣ!
Ой пушоў Илю я з гримотами.
Ой Илю, Илю, як єсь там найшоў?
Ой также, также, як Господь каже.
Небо біршеньке, всюди рівненьке,
Земля меншенька, бо кривду має:
Сын отца й матір за щічо має, у двирі тручає.
Брат на брата нуж унимає,
Сестра на сестру чары шукає.

Сусід сусіда дорух не має,
Плут затерняє, плоти городят,
Лихо говорят. Авжеж мѐ і т. д. приспів.

V.

Я ў неділеньку все пораненьку
Куронькѐ пілц щц май раненьку
Дівчина ўстала, три сьвічі зажгла.
При однуї сьвічи нушкѐ ўбувала,
При другий сьвічи ручкѐ ўмивала,
При третуй сьвічи личко ўмивала, коня сїдлала.
Павонька ходит, пірічко ронит,
Дівчина ходит, пірічко зберат ў рукавец кладе.
З рукавця бере, на столик кладе,
С столика бере, віночок плете, на голоў кладе.
Дивіт ся люде, чи горазд буде?
Ісходили ся буйні вітрове,
Ой ісхайнули¹⁾ павяний вінчик
На тихий Дунай. Ой була тоди
З давну стежинька первосьвіцькая.
Ой ішла туда біла дівчина,
Ізострічаєт три рибарове, панські синове:
Май Бух, помай Бух, панські синове,
Ой ви туди йшли, чи вінчик найшли у тихум Дунає?
Ой що нам буде за перейимец?
Першому буде срібний перстенец,
Другому буде шовк-шириночка,
Третому буду сама молода та як ягода,
Ой як ягода біла дівчина.
Ой за сим словом і т. д. приспів.

VI.

Поза столове сидят панове.
Ой меже ними май старший панок
Господаречко, орендаренько.
На нюм шапочка ўсе собольова,
На нюм кошулька як біль біленька, як лист топенька.
Де она прана? Края Дуная.
Де она кручена? У тура на розі.

¹⁾ Зняли.

Де она сушена? У горі ў Яворі.
Де она тачана? У Львові на столі.
Ой хто її тачаў? Господаренько,
Її тачала срібним пранничком, винним ябличком.
Дай єму Боже щасця, здоровля і т. д. приспів.

Записано в В. Аппі, 25. VI. 1907 р. від Миколи Лакатоша і Тафі Івана Андрійова.

34.035

$\Phi \frac{I}{H-730}$

И 34. 035

ф І
Н-730

І. Франко

Нові матеріали
до історії
українського
веріжени